

ABDULLAH TUKAY'IN SANATININ TÜRKİYE'DE ARAŞTIRILMA DÜZEYİ

Ramile Yarullina YILDIRIM

Aktaran: Sinan GÜZEL

Özet

Abdullah Tukay, sanatı ve eserlerindeki derin duygu ve düşünce dünyasıyla Tatar dünyasını olduğu kadar tüm Türk dünyasını etkilemiştir. Bu yazıda, bu etkinin bir yansıması olan Türkiye’de Tukay üzerine yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmada ayrıca, bu eserlerde ele alınan konular açıklanmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tatar edebiyatı, Abdullah Tukay, Türk dünyası, Türkiye.

Investigation Level of Abdullah Tukay’s Art in Turkey

Abstract

Abdullah Tukay had effected world of Tatar as well as the world of all the Turks by his art and the world of thought and deep emotion in his work. In this paper, gave place to studies about Tukay carried on Turkey which is a reflection of this effected. Further, In this study, the topics covered in these works was explained and evaluated.

Key words: Tatar literature, Abdullah Tukay, Tatar world, Turkey.

Sanatı konusunda Şark ve Arap edebiyatlarından ilham alan A. Tukay’a, edebiyat meydanına ilk adımlarını attığında Türk edebiyatının etkisi güçlü olur. Bilime ve yeni fikirlere susamış olan genç şair, Türk inkılapçısı ve şair Abdulveli Emrullah vasıtasıyla meşhur Türk ediplerinin sanatı ile tanışır, kendisinin yazdığına göre “dünyaya gözü açılır”. R. Ganiyeva, “Şairin bundan sonraki sanat basamaklarında da Türk gündelik yaşamı ve Türk edebiyatı ile bağlantısı kopmadı, Padişah rejiminin ve ondan sonra arenaya çıkan Jön Türklerin çalışmalarını tenkit edip satirik eserlerini yazdı. Sultan ve cariyelerini öven Türk romantikleri de Tukay’ın kaleminin uzağında kalmadı. Osmanlı edebiyatının Abdülhak Hamit, Tevfik Fikret ve Abdullah Cevdet

gibi ilerici şairlerinin sanatlarına yönelik olumlu değerlendirmelerde bulundu.” diye yazmaktadır. (Ganiyeva 1986: 531)

Tukay, Türkiye'ye gitme şansına erişemese de, onun adı ve eserleri bu topraklarda ziyadesiyle yayılmıştır. Diğer Türk halkları arasında, A. Tukay'ın sanatına ilginin bilhassa Türkiye'de güçlü oluşunu vurgulayabiliyoruz. Çünkü Türkiye'de, büyük şairin şahsına ve sanatına çeşitli yıllarda türlü yönlerden yaklaşıldığı ve onun sanat sıralarının anlaşılmasına çalışıldığı göze çarpmaktadır. Bu makalede, A. Tukay'ın sanatı ile ilgilenmiş olan bilginlerin bilimsel eserlerine ve makalelerine kısaca göz atılacaktır.

Bilindiği gibi Tukay'ın ölüm haberi tüm Türk halkları, dolayısıyla da Türk dünyası için büyük bir keder olarak kabul edilir ve bu konuda *Türk Yurdu*, *İslam Dünyası*, *Tasvir-i Efkâr* gibi gazetelerde çok sayıda yazı yayımlanır. Meşhur bilim adamı Mehmet Fuad Köprülü, *Türk Yurdu*'nda basılan “Abdullah Tukayev” adlı makalesinde, yetimliğin acısını tatmış ve zorlu şartlar içinde yaşamış olan Tatar şairinin yaşam hikâyesini aydınlatır. O, Tukay'ın eserlerinin sosyal yankısına ve estetik gücüne yüksek bir değer verir. A. Tukay'ı Rus ve dünya klasikleri ile yan yana koyan bu Türk âlimi de, şairin ölümünün Tatar dünyası ve edebiyatı için büyük bir kayıp olduğunu vurgular. (Köprülü 1913: 497-515)

Türkiye'de, millî şairimiz A. Tukay'ı ve eserlerini tanıtmaya faaliyetleri, muhacir olarak yaşayıp, ana vatanlarını özleyerek yaşayan Tatar bilim adamları tarafından da sürdürülür. Abdullah Battal Taymas'ın “Kazanlı Şair Abdullah Tukay Üzerine” (Taymas 1963: 40-47), Reşit Rahmeti Arat'ın “Abdullah Tukay” (Arat 1964: 76-81), Prof. Dr. Nadir Devlet'in “Kazan Türkleri ve Abdullah Tukay” (Devlet 1971: 6-11), “Büyük Tatar Şairi Abdullah Tukay” (Devlet 1987: 5), “Abdullah Tukay Ateist mi” (Temir 1986: 48-54), Ahmet Temir'in “Edebiyat Tarihçisi Abdurrahman Sadi'ye Göre Tatar şairi Abdullah Tukay” (Temir 2001: 137-144) adlı makalelerini saymak mümkündür. Bu bilimsel yazılarda özellikle Türk okuyucusuna A. Tukay'ın biyografisi, onun şair olmasına etkileyen şartlar, tarihî-toplumsal olaylar, dönemin tanınmış Tatar aydınlarının şairin eserleri hakkındaki düşünceleri verilmektedir. Ayrıca, yaşamını büyük sıkıntılar içinde geçirmesine ve bu dünyadan çok genç yaşta gitmesine rağmen, Tukay'ın Tatar millî edebiyatının şekillenmesinde büyük pay sahibi oluşu hakkında yazılmaktadır. Millettaşımız Naile Binark'ın “Abdullah Tukay'ın Şiirlerinde Çocuk Teması” (Binark 1987: 19) adlı makalesi, şairin çocuk şiiri alanındaki eserlerini aydınlatma amacıyla yazılmıştır.

Sovyet rejimi yıkılıp iki kardeş halk arasındaki ilişkilerin tekrar güçlenmeye başlaması ile birlikte, 1990'lı yılların başında, A. Tukay'ın şiir sanatına yönelik bilimsel-estetik incelemeler için ve şiirlerini Türkçeye aktarma yolunda yeni bir dönem başladı diyebiliriz. Türk bilginleri Fatma Özkan, Mustafa Öner ve millettaşımız Çulpan Zaripova Çetin tarafından Tukay'ın sanatını üniversitelerde öğretme, onun eserleri hakkında bilimsel tezler yazdırma ve genç nesli Tatar şiiri ile tanıştırma faaliyetleri geniş planda sürdürülmektedir. Prof. Dr. Fatma Özkan'ın 1990'lı yılların başında yayımlanan “Tukay'ın Halk Edebiyatı ile İlgili Görüş ve Düşünceleri” adlı makalesinde şairin sanatının folklor ile ilişkisi araştırılmaktadır. Müellif, Tukay'ın yalnızca halk edebiyatına temellenen şiirler yazmadığını, ancak “Halık Edebiyatı”

(Halk edebiyatı) ve “Millî Moñnar” (Millî Ezgiler) gibi makalelerinde halk cevherlerinin tarihini aradığını, onları edebî-estetik biçimde analiz ettiğini yazmaktadır. Yazar, bu konudaki araştırmalarına devam ederek 1994 yılında *Abdullah Tukay’ın Şiirleri, İnceleme–Metin–Aktarma* adlı kitabını bastırır. Yazar tarafından A. Tukay şiirleri “Aşk”, “Millet ve Milliyetçilik”, “Hürriyet”, “Din ve Eğitim”, “Çocuklarla İlgili Şiirleri” gibi temalara ayrılıp incelenmektedir. Fatma Özkan, Tukay’ın, halk için yararlı, onun acısını, sıkıntısını ortaya koyan şiirler yazdığını, çocuklar için de halk edebiyatını zengin bir biçimde kullanarak güzel eserler yarattığını bildirmektedir. (Özkan 1994: 30-31)

A. Tukay’ın doğumunun 120. yılını doldurmasına bağlı olarak Türksoy ve Tataristan Kültür Bakanlığının ortak çalışması ile 2006 yılında Ankara’da *Abdullah Tukay, Seçilmiş Eserler* adlı kitap yayımlandı. Şairin eserlerinin *Fatma Özkan*, makalelerinin de Asiye Rehimova (Makaleleri hazırlayan Mustafa Öner) tarafından Türkçeye aktarıldığı bu kitapta, kronolojik sırayla şairin seçilmiş 100 şiiri ve “Běžněň millet ülgenmä elle yoklagan gınamı?” (Bizim millet öldü mü yoksa sadece uyuyor mu?), “Hissiyetë milliye” (Millî Hissiyat), “Tenkıyt kireklë şeydër” (Tenkit gerekli şeydir), “Halık edebiyatı” (Halk Edebiyatı), “İsëmdə kalgannar” (Aklımda Kalanlar) gibi makaleleri yer almıştır.

Türkiye’de Tatar edebiyatının tanıtılmasında başarılı faaliyetlerde bulunan Prof. Dr. Mustafa Öner’in “Abdullah Tukay’ın Bir Şiiri: Şürelî” adlı makalesi, âlimin bu doğrultudaki ilk adımlarından sayılır. Makalesinin başında kısaca Tatar edebiyatı tarihi, yeni edebiyatın ortaya çıkışındaki ön şartlar ile tanıtılır ve Tukay hakkında umumi bilgiler verilir. *Şürelî* sözünün etimolojisi hakkında incelemelerin yer aldığı kaynaklara dayanarak çeşitli halklarda *Şürelî* imajına yüklenen anlamlar açıklanır. Çalışmada, *Şürelî* manzum hikâyesi Tatarca ve Türkçe biçimleri ile verilip ardından *metin bilimsel* analiz ve bir sözlükçe yer almaktadır. (Öner 1991: 193-239)

M. Öner “Tukay ve Tatarlık” adlı makalesinde şairin şiirleri ve makaleleri vasıtasıyla topluma, halka yayılan temel fikirlerini kendi bakış açısıyla analiz eder. Şairin şiirlerine dayalı olarak Tukay şiiri, *Tugan tël* “Ana dil” ana kucağı, kutsal vatan, *Tugan avıl*, *Tugan il* “Ana vatan” halk sevgisi, ceditçilik, halk edebiyatı, millî kültür, çağdaş Tatar edebiyatı ve Tukay gibi önemli konulara ayırıp açıklanmıştır. Makalede Tukay şiiri millî tarih, millî bilinç ve millî folklor ile sıkı bir ilişki içerisinde görülür. (Öner 1996)

Cemal Velidi’nin 1933 yılında Japonya’da yayımlanan *Abdullah Tukay, Mecmuai eser* adlı eserinin Mustafa Öner Helsinki Üniversitesi Kütüphanesinden bir nüshasını alarak Türkçeye aktarıp bastırır. Bu şekilde Türk okuyucusunu ünlü Tatar âlimin A. Tukay hakkındaki fikirleri ile tanıştırmada yardımcı bir rol üstlenir.

Tatar edebiyatı ile ilgilenen Türk âlimlerden bir diğeri Prof. Dr. Yavuz Akpınar da Tukay’ın sanatına uzak kalmaz. “Abdullah Tukay ve Biz” adlı makalesinde Akpınar, “XX. asrın başlarında Tatarların siyasi ve içtimai hayatını, manevi kültürünü, geleceğe dair arzu ve ümitlerini A. Tukay’ın eserleri üzerinden öğrenebiliyoruz. Daha açık bir ifade ile, Abdullah Tukay’ın eserlerine bakarak Tatar Türklerinin millî fikir düşüncesinin manasını anlıyoruz.” diye yazar. (Akpınar 1987: 3-4)

Son yıllarda yayımlanan makalelerde Tukay'ın sanatını tematik bakımdan inceleme yönelimi göze çarpmaktadır. Türk matbuatındaki Tatar edebiyatı tarihi, yazarları, sanatı, bu bakımdan da Tukay'ın şiir sanatı hakkındaki makaleleri, radyo ve televizyon demeçleri ile bilim adamı ve şair Çulpan Zaripova Çetin çok başarılı katkılarda bulunmaktadır. Millettaşımız Tukay şiiri hakkında üniversite öğrencilerine mezuniyet tezi yazdırma, şiir yarışmaları gerçekleştirme, Tukay'ın sanatına adanan edebî, kültürel etkinlikleri düzenleme faaliyetlerinde de aktiftir. *Türksoy* dergisinde “Abdullah Tukay Şiirlerinde Dinî Motifler” adlı makalesinde şairin sanatı kutsal kitap ile sıkı bir ilişki içerisinde incelenir, onun şiirlerinde çokça kullanılan *Kur'an* ayetleri, sureleri, dinî motifler, sıfatlar, peygamberlerin isimlerinin kullanılma nedenleri ayrıntılı biçimde araştırılır. Tukay'ın hayatının, yaşam ve düşünce tarzının kutsal kitaptan, dinden ayrı görülemez olması açıklanır. Ç. Zaripova Çetin *Kur'an*'ın Tukay'ın çağdaşları S. Remiyev, S. Sünçele, N. Dumavilerin şiirlerine de ilham verişini, onların eserlerindeki örnekler vasıtasıyla deliller göstererek açıklar. *Folklor Edebiyat* dergisinde basılan ikinci makalesinde “Abdullah Tukay'a Bağışlanan Bir Mektup”ta S. Remiyev'in Tukay ölünce *İl* gazetesinde çıkan “Tukayga mektup” (Tukay'a Mektup) adlı yazısı ve bu mektuba yönelik inceleme verilmiştir. Makalesinden anlaşıldığı kadarıyla Çetin, S. Remiyev Tukay'ın şahsını o dönemin şartları ile el alır, onu yalnızca büyük bir şair olarak değil, bir insan olarak, sanatçılara özgü farklılıkları ile tanıtır.

Türk okuyucusuna A. Tukay'ın sanatındaki sevgi şiirlerini, onların kendine özgü yönlerini *Türk Dünyası*, *Tarih* dergisinde basılan “Tukay'ın Şiir Dünyasında Sevgi” adlı makale tanıtır. Makalede şairin başlangıç dönemi sanatının sufizm felsefesine temellenip, ilahî aşk ile beslenmesi (*Alla gıyşkına* “Allah Aşkına”, *Gıyşık buluv* “Âşık Olma” vb.), bu dönem şiirine Doğu edebiyatının (Mehebbet “sevgi”, *Sin bulmasaň* “Sen olmasan”, *Bêr resênge* “Bir resime”) etkisini de geçiren şairin 1910'lu yıllardaki sanatında millete duyduğu sevgi hissini (*Milletke* “Millete”, *Lezzet ve tem nersede?* “Lezzet ve tat nerede?”) her şeyden üstün oluşu hakkında yazılır. Yani Allah'a, daha sonra da, karşılıksız sevdiği yâre yönelik romantik şiirlerinin, millete duyulan sevgi hissine dönüşümü anlatılır. (Yarullina 2006: 51-54)

Gülhan Atnur'un “Abdullah Tukay'ın Şiirlerinde Efsane ve Masal Unsurları” isimli makalesinde Tukay'ın halk edebiyatı ile ilişkisi ve eserlerinin eğitsel gücü açıklanmaktadır. Tukay'ın şiirlerindeki kahramanlar başka halkların folkloru ile karşılaştırılmaktadır. “Efsaneler” isimli kısımda şairin “Şürelê” (Şürelî), “Suv anası” (Su Anası), “Kazan ve Kazban artı” (Kazan ve Kazban Ardı), “Sabiya” (Sabiye) gibi şiirleri, “Masallar” kısmında “Maktanışu” (Övünme), “Sötke tüşgen tıçkan” (Süte Düşen Sıçan), “Kece bēlen Sarık” (Keçi ile Koyun), “Tölkê hem yözem cimêşê” (Tilki ve Üzüm Meyvesi) vb. eserleri araştırma konusudur. (Atnur 2009: 1-12)

Türkiye'nin birçok üniversitesinde (Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Muğla Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi) Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümleri faaliyet göstermektedir. Buradaki edebiyat dersi programlarında Tatar edebiyatı tarihi dersleri sürdürülürken A. Tukay'ın sanatına ayrılan özel derslerin işlenmesine önem gösterilmektedir. Tukay'ın özellikle başlangıç dönemi sanatında yer alan Osmanlıcaya yakın şiirleri orijinal biçimleri ile okutulup incelenmektedir.

Türkiye'nin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanan *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*'nin 17, 18 ve 19. ciltleri Tatar edebiyatına ayrılmıştır. Estetik edebiyatı içine alan 19. ciltte Tukay'ın kısa bir biyografisi ile çok sayıdaki Türkçeye tercüme edilmiş şiirleri yer almaktadır.

Genel Ağ'da da, Abdullah Tukay'ın şahsiyeti ile ilişkili yenilikler, Türkiye'de gerçekleştirilen çeşitli hizmetler hakkındaki bilgiler sürekli güncellenmektedir. Burada şairin yaşam ve sanatı hakkındaki bilgileri, eserlerinin Türkçeye tercümelerini de pek kolay biçimde bulmak mümkündür.

Elbette A. Tukay'ın yalnızca sanatı ile ilgili eserlerle yetinmemek gerekir. Şairin eserlerinin çeşitli bakış açılarıyla incelenmesini, Türk şairlerinin sanatı ile karşılaştırmalı ve tipolojik planda araştırılmasını devam ettirmek gerekir. Tukay şiirinin gücü, onun geleneklerinin devamlılığı üzerinden XX. yüzyıl Tatar şiir sanatını tanıtmak Türkiye'de yaşayan Tatar bilginlerin temel görevlerinden birisidir.

Genellikle, Tukay, Türkiye'de Tatar dilinin güzelliğini, Tatar kültürünün zenginliğini, Tatar tarihinin ve halkının büyüklüğünü ortaya koyan Tatarın büyük elçisi ve vekili görevini yerine getirmekte, Tatarın millî sembolü olmaktadır.

Kaynakça

- Tukay, Abdullah (2006), *Seçilmiş Eserler. Şiirler ve Makaleler*, Ankara, Türksoy Yayını.
- Akpınar, Yavuz (1987), "Abdullah Tukay ve Biz", *Kardaş Edebiyatlar*, Sayı 16.
- Arat, R. R. (1964), "Abdullah Tukay" (1886-1913), *Türk Kültürü*, Sayı 19, s. 76-81.
- Atnur, G. (2009), "Abdullah Tukay'ın Şiirlerinde Efsane ve Masal Unsurları", *Bilgi*, Sayı 51, s. 1-12.
- Binark, N. (1987), "Abdullah Tukay'ın Şiirlerinde Çocuk Teması", *Kardaş Edebiyatlar*, Sayı 16, s. 19.
- Devlet, N. (1986), "Abdullah Tukay Ateist mi?", *Türk Kültürü*, Sayı: 277, s. 48-54.
- Devlet, N., (1971), "Kazan Türkleri ve Abdullah Tukay", *Kazan*, Sayı:3, s. 611
- Devlet, N., (1987), "Büyük Tatar Şairi Abdullah Tukay", *Kardaş Edebiyatlar*, Sayı 16, s. 5.
- Ganiyeva, R. (1986), "Könçığış traditsiyelerën üstëröp", *Tatar Edebiyatı Tarihi*, 6 Tomda, Kazan, Tatar. Kit. Neş.
- Köprülü, M. F. (1913), "Abdullah Tukayef", *Türk Yurdu*, C. 4, Sayı 4, s. 497-515.
- Öner, M. (1991), "Abdullah Tukay'ın Bir Şiiri: Şürelî", *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi*, 1991, N. 4, s. 193-239.
- Öner, M. (1996), "Tukay ve Tatar Kimliği", *Birlik*, Üsküp, Makedonya, N. 4890, s. 4892, 4892.
- Özkan, F. (1994), *Abdullah Tukay'ın Şiirleri, İnceleme-Metin-Aktarma*, Ankara, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yay.: 136, Seri: IV, N. 38.

- Özkan, Fatma (1992), “Abdullah Tukay’ın Halk Edebiyatı İle İlgili Görüş ve Düşünceleri”, *Millî Folklor*, Sayı 16, s. 30-31.
- Taymas, A. (1963), “Kazanlı Şair Abdullah Tukay Üzerine”, *Türk Kültürü*, Sayı 9, s. 40-47.
- Temir, A. (2001), “Edebiyat Tarihçisi Abdurrahman Sadi’ye Göre Tatar Şairi Abdullah Tukay”, *Kök Araştırmalar III (1)*, s. 137-144.
- Velidi, C. (2004), “Abdullah Tukay”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 17, s. 155-190.
- Yarullina, R. (2006), “Tukay’ın Şiir Dünyasında Sevgi”, *Türk Dünyası Tarih*, Mayıs 2006, s. 51-54.
- Zaripova Çetin, Ç. (2009), “Abdullah Tukay’a Adanan Bir Mektup”, *Folklor Edebiyat*, Sayı 4, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Yayını.
- Zaripova Çetin, Ç. (2011), “Abdullah Tukay Şiirlerinde Dinî Motivler”, *Türksoy*, Nisan 2011.
- Zülfikar, H. (1968), “Abdullah Tukay (1886-1913)”, *Türk Kültürü*, Yıl 6, Sayı: 66, s. 38-49